
GENIO
DE LA HISTORIA.
POR
EL P. F. GERONIMO DE S. IOSEF,
Carmelita Descalço.

La redacció de la història al 1651

Autor: Lluís Batlle i Rossell
Data de publicació: 17-06-2015

En Lluís Batlle ens fa un recull de les idees més controvertides d'un assaig de 1651 sobre l'escriptura de la història.

Amb peu d'impremta de 1651 trobem una obra molt adequada als estudis de l'Institut Nova Història: Genio de la Historia, del Pare F. Gerónimo de San Josef —carmelita descalç—, impresa a Saragossa i dedicat al rei Felip IV. En aquesta obra de més de 300 pàgines instrueix al lector sobre com s'ha d'escriure la història; com cal que escriugui un bon historiador, com ha d'informar-se, com ha de decidir-ne els continguts, com ha d'escollir les paraules i els elements narratius, i com han de ser les fonts que haurà de consultar. Com veurem, aquest assaig ens dóna també molta informació sobre com es vivia la redacció i la lectura de les obres d'història. Intentaré assenyalar els punts que m'han semblat més interessants de l'escrit del Pare F. Gerónimo recopilant-los en diversos apartats, i que trobo que són ben convenients a l'hora d'interpretar els llibres d'història, transportant-nos a un segle XVII enmig de la destrossa castellana del Principat amb la Guerra dels Segadors.

Primer, val a dir que el Pare F. Gerónimo sembla un defensor de la historiografia que estan duent a terme els seus contemporanis. De cap manera podem dir que sigui un llibre que hagi passat inèdit a les mans de la Inquisició i que, per tant, ens expliqui sense embuts secrets de la història d'Espanya. No és així. Sense anar més lluny, ens parla de «La esclarecida Virgen santa Teresa» i de «su patria, Avila» (pàg. 8). El llibre, per cert, arriba a la impremta no per voluntat de l'autor, sino perquè li és entregat a guardar a El Marquès de Torres —així ho explica i signa a les pàgines inicials—. Aquest, en canvi, el mana imprimir per haver-lo trobat interessant.

Com llegim la història
Primer ens fixarem en com elogia la Història per sobre de les ciències naturals. Considera que les ciències han d'aportar proves per a que el lector n'accepti les sentències, però no és així amb la Història (pàg 23):

Todas finalmente las artes, i las ciencias, cada una por su camino se aprovecha de la Historia por necesidad, utilidad, ò

por decoro: i ella por una cosa escede a las que mas exercitan el ingenio; que es, en la autoridad de lo que dize; en lo cual es mui semejante a la Fè divina. Porque, asi como esta virtud no prueba, sino que supone como cierto, è infalible, lo que enseña, i su luz, con ser obscura, es mas firme, i cierta, que toda la claridad de las ciencias naturales, asi en su manera la Historia, sin dar prueba, ni razon de lo que narra, pide indubitable credito en el oyente, ò leyente; como quiera que las artes, ò ciencias, para merecerle, han de probar lo que pretenden persuadir.

Un cop establerta la superioritat del relat històric com anàlega la fe divina, ens centrarem en un dels elements clau que el bon historiador ha de tenir en compte: el lector. De quina manera peculiar el lector comú llegeix els llibres d'història. Trobem, doncs, quin tracte es dóna als historiadors, diferent del que es dóna a qualsevol altre escriptor. Ens assenyala que els lectors bevem de les relacions de l'historiador de dret sense mirar, mentre que els altres escrits sí que els jutgem abans d'empassar-nos-els (pàg. 197):

En los demas Escritores exsaminamos juezes lo que dicen; en el Historiador subditos lo adoramos sin examen. A aquellos, sino lo prueban, los repruebo; este sencillamente propone, i lo recibo: antes bien, como niño, colgado a los pechos de su relacion, trago cerrados los ojos, como leche, lo que en otros considero como bebida, que, antes de entregarla al gusto, la encomiendo a la vista. Dignidad grande de la Historia: cuyos pechos (seame licita esta gran alusion) son mejores que el vino: esto es que cualquiera otra escritura: elogio propio de la divina, i acomodado a esta de la Historia.

Ens afegeix que, de fet, a les mans de l'historiador hi ha un poder gegant, molt gran, que fins i tot és capaç d'enderrocar els més grans imperis (pàg. 198):

Por esto en gravisimas causas se dà credito a la de un Historiador calificado; i pende tal vez de sola su Escritura la decision de un pleito, la sucesion de un mayorazgo, el honor de una familia, de un Reino, i aun de toda una Monarquia, i Nacion.

De fet, tota aquest incís sobre el poder, el dóna per fer entendre com de diligent ha de ser un historiador, «cuya pluma veneramos como oraculo», a l'hora de redactar la història. I és que en això rau el poder de la seva escriptura: en l'actitud del lector. El Pare F. Gerónimo ens indica els efectes devastadors que podria tenir un historiador irat (pàg 260):

Desdichado del que cae en la ira de su pluma, que nunca en sus alas levantara vuelo, sino para despeñarse en los abismos. Bien puede exceder en fortuna, i hechos a Alexandro; en valor, i gobierno a los Cesares, en sabiduria a los Filosofos, i en virtud a los Santos; que si està en desgracia del Historiador, a quien pertenece referir sus cosas; las callarà todas, ò las escribirà de tal manera, que se le siga dellas una eterna infamia.

Evidentment, el nostre autor ens ho explica per assenyalar-nos que el bon historiador no ha de tenir cap ira d'aquest tipus per poder escriure, així, una història com cal.

Hi ha, potser, històries escrites que no són com cal? Si n'hi haguessin, el lector confiaria a trobar històries contradictòries. Tal és la confiança del lector, que aquest donarà per certes les històries de les que no es conegui publicació contradictòria. De fet, la manca d'una publicació contradictòria serà determinant en la força del relat, més que no pas si és veritat o no (pag. 268):

Corren los escritos, i mayormente los de las Historias, por todas las edades, i naciones del mundo, con la autoridad i fe que arriba diximos deberseles; ganando tanto credito su relacion, que a pocos años de antiguedad adoramos por oraculo lo que allamos escrito sin contradicion de aquel tiempo, aunque sea la mayor patraña del mundo: tanto puede la tradicion, ò escritura no contradicha.

Evidentment, que no trobem una obra contradictòria pot ser degut a diverses raons. Potser ningú hi té res a contradir, però també pot ser que la història contrària hagi estat publicada i destruïda o bé no se n'hagi permès la publicació. I una altra possibilitat que cal considerar és que potser algunes històries corren impreses amb un peu d'impremta fals, com d'un passat més llunyà, i per tant seria impossible trobar-ne una publicació de rèplica.

El missatge important que n'extrec, doncs, és que l'actitud del lector determina el poder de l'historiador. Els efectes de la seva història seran uns o altres, segons si la llegim críticament o ens l'empassem sense mirar.

La veritat en la història

El Pare Gerónimo tracta d'una manera complexa la qüestió de la veritat en la història. Ens trobem davant d'una llarga disquisició sobre aquest tema, encetada per la sentència «La Humana Historia se divide en falsa, i verdadera». Vegem doncs com comença el confús joc de paraules en el qual, en un principi, sembla indicar-nos que la història pròpiament

vertadera ha de parlar de fets vertaders (pàg. 50):

La Historia propiamente verdadera es narracion verdadera de cosas verdaderas. De suerte, que para que lo sea con toda propiedad, no basta, que la narracion sea verdadera, si es de cosas no verdaderas; sino que asi la narracion, como las cosas lo sean.

Ens explica tot seguit què ha volgut dir amb aquesta divisió entre la narració i les coses narrades:

Parecerà dificultoso, que aya narracion verdadera, i que sea de cosas falsas, porque la verdad, ò la falsedsad de la narracion se toma de las cosas narradas. Pero bien considerada la naturaleza de la verdad, i de la falsedad, hallarèmos, que se puede juntar en algun modo, i sentido la verdad de la narracion con la falsedad de las cosas, que se narran.

Certament, és tracta d'un tema complicat i mereix més aclariment, el qual tot seguit ens dóna:

La verdad moral consiste en un ajustamiento, i conformidad de las palabras con la mente, ò concepto, è inteligencia de las cosas: como la natural en el ajustamiento de las palabras, i mente con las cosas mismas en la realidad de su ser: pudiendo, pues, la mente estar mal informada, i hazer concepto errado, i falso de algun suceso; la narracion que lo declarase de la manera, que se concibe, no seria por esta parte falsa, sino verdadera: i asi lo seria tambien la Historia sustancialmente; pues lo formal, i lo sustancial della, que es la narracion, seria en modo dicho verdadera.

Per tant, ens dóna un sentit que potser ens és nou: el de la història vertadera de fets falsos. L'historiador que escrigui allò que li sembla que és veritat ja estarà fent una història vertadera, independentment de si els fets són falsos:

I en este sentido debemos tener por verdaderos a todos los Historiadores, que escriben lo que entendian era verdad, aunque no lo fuese.

Ara potser ens mirarem d'una altra manera aquells textos que ens parlin d'històries vertaderes i historiadors vertaders. En tot cas, sembla ser que és molt important que l'historiador expliqui, amb tota llibertat, allò que li sembli veritat. Recordem, però, que pel tipus de lectors no caldrà que doni cap prova de res. Amb citar d'altres historiadors n'hi ha d'haver més que prou.

Què ha d'explicar l'historiador

L'historiador, segons el nostre autor, es pot trobar en el dilema de si publicar o no una informació que li consta com a certa. Podria semblar que, en aquest cas, l'hauria de fer constar sempre i així escriure història vertadera. Però vet aquí el seu consell, força contradictori amb els ensenyaments anteriors (pàg. 231):

No todo lo que sucede en el mundo es conveniente publicarse, i asi ni escribirse, ò referirse: porque si dello no se ha de seguir alguna publica utilidad; porque se ha de dar a la publica luz? Mui facil es el yerro en esta parte, si el que se precia de severo, i diligente, no sabe contenerse en los limites de la prudencia.

Fins i tot, ens posa en una situació més concreta per acabar d'exemplificar l'actitud encertada en un cas que tal vegada es podria donar:

Hallò a caso el Historiador una escritura original tocante a materias gravisimas, i secretisimas de las acciones de un Principe, de las inteligencias de una Republica, ò ya tambien de una persona privada; i como si hubiera descubierto un gran tesoro, ostentando su entereza, i diligencia, nos la planta en su Historia; sin advertir que en ella se descubre lo que debiera zelarse, lo que se hizo para que apenas se supiese, lo que comunicado solo entre dos fue cordura, publicado entre muchos fuera desacierto: lo que entonces fue necesario, i aora, por mas que se quiera honestar, pareceria ilicito; especialmente no alcanzandose, ni pudiendose juntamente advertir las causas, i circunstancias particulares de aquella accion.

Finalment, ens assabenta del que cal que faci el bon historiador:

Contentese el indagador curioso, con tomar de esa escritura aquella sola noticia que pueda dar a beber al pueblo saludablemente; dexando en perpetuas tinieblas lo que por ningun lado puede parecer bien, ni dello sacarse fruto alguno de imitacion, ò escarmiento [...].

En una història només cal escriure allò que serà un bon exemple per al poble. En cap cas s'informarà de fets que puguin induir el lector a actituds reprobables.

Al llarg de l'obra l'autor fa incís regularment en la integritat que cal a l'historiador per poder redactar un escrit digne de l'autoritat amb què serà llegit. Ens parla de pors a la violència a l'hora de redactar històries dels monarques presents, «con que mui de ordinario suelen viciarse las Historias de los Principes». La solució que ens proposa, però, no deixa de ser sorprenent (pàg. 263):

Que constancia es menester para publicar, no ya el vicio, sino la desdicha, ò menos felicidad de un Principe en su vida, i gobierno? I que rectitud, i limpieza de intencion, para no adulterar lo bueno con lisonjas? Por esto, ò, no se escriba cuando el vive; ò, no se sepa (...) viviendo èl, quien escribe: i por ningun caso se publique lo que dèl se escribe en vida suya; para que asi lo que se escribiere no pague tributos al Afecto, ò al Temor, ni se regule, sino con la verdad tan solamente.

Recomana als historiadors, doncs, que tractin només temes llunyans. Temes que segurament ja només coneixerà per relats d'altres, a causa de la distància prudencial que ha de prendre:

[...] aconsejaria yo, no se escribiesen Historias de cosas mui recientes, cuya gloria, ò infamia pertenece a personas poderosas, que aun son vivas; ni aun las acciones de los padres en tiempo de los hijos, en quien aun està hirviendo con la sangre la memoria, i afecto a ellos; hasta que en la edad de los nietos, que suele ya ser otro siglo, se aya resfriado aquel afectuoso, i tierno calor; cuando ya se miren como de lexos, i menos propias al Principe vivo las acciones del abuelo difunto.

En anteriors pàgines, de fet, el nostre autor fins i tot arriba a recomanar que l'historiador val més que no hagi vist els fets que referirà (pàg. 201):

[...] no parece necesario, que el Autor, que de nuevo los escribe [els fets], se halle presente a ellos: pues la diligencia dicha puede suplir las noticias de la vista, i aun corregir los engaños de la propia desatencion, i persuasion. Antes por esta causa, vengo a tener por mayor conveniencia, el no se hallar presente el Historiador: porque asi, libre de su particular opinion, i noticia (que tambien como las de otros puede ser errada) tenga el animo libre, i desapasionado para juzgar, i conocer la verdad, exsaminando, sin el amor, i afecto de la propia, las agenas relaciones.

El bon historiador, íntegre i diligent, ha de saber informar-se dels fets amb prou llunyania com per escriure —de manera imparcial i confiant en la veritat dels fets per ell desconeguts— una història vertadera. Evitarà conèixer de primera mà allò del que escriurà, confiarà en el que llegeixi d'altres historiadors, i mai publicarà allò que no sigui saludable per al poble, per cert que sigui. El poble se'l prendrà com autoritat i no posarà en dubte les històries escrites.

Si aquestes actituds dels lectors i els historiadors són representatives del s. XVII, tenim ben poques garanties que les històries vertaderes d'aquesta època expliquin fets veritables. O més ben dit, podem estar pràcticament segurs de que són plenes de falsedats.

Apunts històrics

En aquest darrer punt m'agradaria destacar uns petits fragments del nostre autor en el qual fa certes afirmacions que encaixen especialment amb les tesis del robatori de la història de la nació catalana per part de la historiografia castellana.

El Pare F. Gerónimo fa saber que cada monarca espanyol sembla haver estat molt aficionat a la història. Així ho diu dels dos Alfons de Castella (desè i onzè), Jaume I el Conqueridor, Pere el Cerimoniós (impresa fil per randa a la Història d'En Carbonell, ens diu), el Príncep de Viana, etc. Afegeix que així també ho pensava fer l'Emperador Carles V. Els monarques, de fet, semblaven tan destacadament aficionats a escriure Història que «parece era su mas propio empleo, cuando trataban de escribir; i que ningun otro genero de estudio, ò escritura le està a un Principe tan bien como esta». I la part sorprenent, la trobem just amb l'afició destacada de Felip IV quant a l'escriptura de la història. Recordem que aquest és el monarca a qui va dirigida la impressió d'aquesta obra (pàg. 32):

Lo cual, con supremo exemplo, ha querido confirmar nuestro inclito Monarca, i Rei Catolico Don Felipe Cuarto (que dios guarde) pues aviendo de ocuparse en un honesto divertimiento de escribir, ya que no fue ordenando alguna Historia; empleò muchos ratos en la traduccion de una, que estaba escrita en otra lengua.

¿Va fer traduir una història d'una altra llengua, en comptes de fer-se redactar la seva com feien d'altres monarques? Em sembla que pot ser un fet ben relacionat amb el greu atac a la Nació Catalana de la Guerra dels Segadors i la reescriptura de la Història denunciada pels investigadors de l'INH.

Un altre apunt interessant el podem trobar referent a la llengua d'Espanya. Ens diu el Pare F. Gerónimo que l'antic

idioma espanyol prové dels aragonesos (pàg. 112):

[...] enriquecen su patrio Lenguage con vocablos nuevos. En la nuestra Española lo vemos mas claro, i mas de cerca; pues su antiguo Idioma es oi barbaro, i tan dificultoso de entender de Castellanos, i Aragoneses (de quienes fue propio) como su primer Lemosin de los Catalanes.

Així doncs sembla que l'antiga llengua d'Espanya no és desapareguda, ja que encara és bàrbara, i no és ni de castellans ni d'aragonesos. Tanmateix, n'apunta el seu origen d'entre aquests últims. Com que amb aquest article ens cenyim en aquesta obra sola, no podem entendre a quins aragonesos es refereix; o bé als del Regne d'Aragó, o bé als de la Corona d'Aragó.

Per últim, vull destacar com el Pare F. Gerónimo destaca les magnífiques qualitats dels espanyols a efectes de llengua i el seu vocabulari (pàg 115):

i asi vemos infinitos vocablos propisimos, i mui significantes, ya olvidados; i otros aora mui recebidos, que solo tienen de bueno el uso dellos. En los trages se halla lo mismo por la misma causa: i en España mas que en otra Nacion parece, que andan a la par el trage, i el lenguage, tan inconstante, i mudable el uno, como el otro.

El trage i el lenguage, sembla ser que en les diverses nacions van sovint aparellats, però a Espanya més que en cap altra. Crec que amb el mot trage fa referència a la dinastia regent, en aquest cas, els Àustries, i ens diu que la llengua d'una nació va lligada a la llengua dels seus monarques.

Tot seguit, sense embuts ens ve a confirmar el robatori dut a terme pel nou imperi castellà, especialment en el camp de les lletres, però sempre des d'un punt de vista positiu:

Porque el brio Español no solo quiere mostrar su imperio en conquistar, i avasallar Reinos estraños; sino tambien ostentar su dominio en servirse de los trages, i lenguages de todo el mundo; tomando libremente de cada provincia, como en tributo de su vasallage, lo que mas le agrada, i de que tiene mas necesidad para enrriquecer, i engalanar su trage, i lengua; sin embarazarse en oir al Italiano, ò Frances. Este vocablo es mio; i al Flamenco, i Aleman: Mio es este trage.

En conquerint un regne, l'espanyol prendrà tot el que li convingui de la dinastia que hi havia regent, així com de la seva llengua. De tota manera, en aquest paràgraf hi pot haver hagut la mà censora, perquè així com ens parla del que l'espanyol pren de províncies vassalles, ho exemplifica amb els italians, francesos, flamencs i alemanys. Crec que és ben lícit entendre-hi l'apropiació de lletres catalanes, així com de gestes assolides pels monarques catalans.

Un cop assenyalat l'ús que fa l'imperi del capital cultural de les províncies avassallades, a continuació resumeix excel·lentment aquests mèrits espanyols. Aparentment fa referència al mecanisme d'introducció de paraules i expressions noves a la llengua espanyola, però aquest és un fenomen que només es pot provocar a través de la literatura. Per tant, crec que l'autor fa referència a la traducció i apropiació d'obres i gestes dels regnes conquerits:

De todos con libertad, i señorio toma, como de cosa suya; pero con tal destreza; que al vocablo, i trage estraño, que de nuevo introduce, le dà una cierta gracia, aliño, i gala, que no tenia en su propia patria, i nacion: i asi mejorando lo que roba, lo haze con escelencia propio.

És sorprenent com l'autor ha aconseguit denunciar un robatori, amb tots els ets i uts, fent-lo sonar com un tret positiu de l'Imperi Espanyol. Potser aquests tipus de trucs són els que hàbilment han permès al Pare Gerónimo fer-nos arribar aquests missatges tan explícits que, altrament, la censura hauria esborrat o reescrit.

Conclusió

Aquí acaben els elements que he volgut ressaltar de l'obra. Segur que més d'un en ressaltaria aspectes diferents i per això us convido a fer-hi un cop d'ull.

¿És aquesta una obra escrita amb subterfugis, amb lloança d'actituds que haurien de ser reprobades? Ha estat aquesta la manera intel·ligent de superar la censura, fent arribar uns missatges tant compromesos com el que hem presentat? ¿O simplement es tracta d'un honest intent d'educar historiadors en la seva responsabilitat històrica, exposant les contradiccions entre el que cal dir i el que no es pot dir, amb un cinisme desmesurat? Ho desconec, però amb voluntat o sense del seu autor, ens ha fet arribar una descripció de la historiografia de mitjans s. XVII prou coherent amb les línies de recerca de l'Institut Nova Història.

Lluís Batlle i Rossell

2 de juny del 2015